

בעניין לימוד תורה לשמה ושלא לשמה¹

הרב מרדכי רוזנבלום

סתירת דברי חז"ל בענין תורה שלא לשמה, אם לעולם יעסוק אדם בתורה שלא לשמה, או שתורה שלא לשמה היא כסם המוות

בתענית (ז, א) דרשו מקרא די'ערוף כמטר לקחי' (דברים לב, ב), שמאחר ואין עריפה אלא לשון הריגה כדכתיב 'וערפו את העגלה', ילפינן דהתורה שהיא 'לקחי' פעמים נעשית כסם המוות, ואף דהתורה סם חיים היא, כדכתיב 'עץ חיים היא למחזיקים בה', לא קשיא, דפעמים תורה נעשית סם חיים ופעמים סם מוות. והיינו דהעוסק בתורה לשמה נעשית לו התורה סם חיים, ובאינו עוסק לשמה נעשית סם המוות.

עצם דברי הגמרא דתורה לשמה היא סם חיים ואילו תורה שלא לשמה היא סם מוות, דברים אלו הם צ"ע רב, דבסוטה (מז, א) ובעוד מקומות שנינו: 'אמר ר' יהודה אמר רב לעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוות ואע"פ שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה שבשכר מ"ב קרבנות שהקריב בלק מלך מואב זכה ויצתה ממנו רות שיצא ממנו שלמה שכתוב בו אלף עולות יעלה שלמה', ואם כן, חזינן דאיכא מעלה בתורה שלא לשמה עד שצריך לעולם לעסוק בה.

מהלכי הראשונים בישוב דברי חז"ל, לחלק בין ב' מיני 'לא לשמה'

בהאי הערה עמדו הראשונים וכדיעוין בתוס' (תענית שם ד"ה וכל; ברכות יז, א ד"ה העושה; פסחים נ, ב ד"ה הכא), ויעוין שם שהעלו לחלק, שהא שראוי ללמוד תורה שלא לשמה היינו העושה לכבוד, והא שנעשית לו סם המוות זהו בעושה לקנטר חבירו.

אף דעת התוס' במקום נוסף (סוטה כב, ב ד"ה לעולם) דהמקיים לשם כבוד הוא בכלל לעולם יעסוק אדם בשלא לשמה, דיעוין שם שביאר פלוגתת המימרות בחז"ל, דלעשות

¹ הדברים נכתבים לע"נ הטהורה של דודי האהוב והיקר הרב חיים בן יהודה אריה ידוב זצ"ל. אהבתו הגדולה ללימוד התורה, ערגתו להשתעשע בה, והתבטלותו בפני חכמיה, היו חצובים באישיותו המיוחדת, שהיא למופת עבורנו.

להנאת עצמו בהא נאמר שלעולם יעסוק בלא לשמה, והא דלא לשמה הוא כסם מוות היינו בעושה להוסיף חטא על פשע, לידע הדין ולא לקיימו.

והנה, מצינו שיטות מחמירות מהנ"ל בענין לעולם יעסוק שלא לשמה, והיינו דהעושה לשם כבוד וכד' הוא מכלל הנעשית לו סם המוות. כדיעוין באגלי טל (בהקדמה) דהלא לשמה הראוי היינו שלומד לעונג ולחכמה בלבד.

והנה איכא עוד שיטה קודמת ועיקרית, דלומד לכבוד אינו בכלל לעולם יעסוק אדם בשלא לשמה, והיינו כדיעוין במסילת ישרים (פט"ז), שהעלה דלימוד לקבל שכר, אף דנאמר במשנה דאל תהיו כעבדים המשמשים את הרב על מנת לקבל פרס, וכן העושה מיראת העונש זהו ה'לא לשמה' הראוי, וכל שאינו להכי אלא לכבוד וכד', על זה נאמר דנוח לו שלא נברא.

שיטת הרמב"ם בענין 'לא לשמה' הראוי ושאינו ראוי

בפשטות נראה דשיטת הרמב"ם היא כמס"י הנ"ל, דיעוין ברמב"ם (הל' תשובה י, ה) שכתב:

כל העוסק בתורה כדי לקבל שכר, או כדי שלא תגיע עליו פורענות, הרי זה עוסק שלא לשמה. וכל העוסק בה לא ליראה ולא לקבל שכר, אלא מפני אהבת אדון כל הארץ שצוה בה, הרי זה עוסק בה לשמה. ואמרו חכמים: לעולם יעסוק אדם בתורה אפילו שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה. לפיכך, כשמלמדין את הקטנים ואת הנשים וכל עמי הארץ, אין מלמדין אותן אלא לעבוד מיראה, וכדי לקבל שכר, עד שתרבה דעתן ויתחכמו חכמה יתרה, מגלים להם רז זה מעט מעט, ומרגילין אותן לענין זה בנחת, עד ששיגוהו וידעוהו ויעבדוהו מאהבה.

מבואר דלקבל שכר ולהנצל מפורענות זהו הלא לשמה הראוי בלבד, ולכך אין מלמדין קטנים ללמוד להשיג כבוד וכד'.

מעשה צ"ע מהא למה שכתב הלח"מ (ה' תלמוד תורה ג, ה) דדעת הרמב"ם היא דכל שאינו לקנטר הוא הלא לשמה שראוי לעסוק בו, אלא שלא פירש הרמב"ם כן להדיא, וצ"ע עליה מדברי הרמב"ם (ה' תשובה שם).

ברם יעוין בברכ"י (יו"ד סי' רמו) שהעלה לומר דהרמב"ם (ה' תשובה י, ד) כתב: 'אמרו חכמים הראשונים: שמא תאמר הריני למד תורה בשביל שאהיה עשיר, בשביל שאקרא רבי, בשביל שאקבל שכר בעוה"ב, תלמוד לומר 'לאהבה את ה'; כל שאתם עושים, לא תעשו אלא מאהבה. ועוד אמרו חכמים: במצוותיו חפץ מאד, במצוותיו ולא בשכר מצוותיו, והיינו דהשווה לימוד לקבל שכר ולהתכבד בעיני הבריות. מעשה כשכתב הרמב"ם (שם, ה) דהלא לשמה הראוי שממנו בא לידי לשמה היינו לקבל שכר, כוונתו נמי להתכבד על ידי הבריות.

ביאור היות ה'לא לשמה' של בלק בהקרבת הקרבנות לקלל את ישראל, 'לא לשמה' הראוי

אי לשם הנאה הוא לא לשמה שאינו ראוי כשיטת המסילת ישרים, אם כן צ"ע מכך שבלק מהוה מקור לקיום דלא לשמה שאית עליה שכר ועליו נאמר דלעולם יעסוק בו אדם, וכדאיתא בגמרא בסוטה הנ"ל, והלא מטרת בלק בהקרבת הקרבנות היתה לצורך עצמו, ולפום המס"י זהו הלימוד שלא לשמה עליו נאמר שאין לעסוק בו, ובוודאי שאין עליו שכר. אם כן מוכח דשרי לעשות המצווה להנאת עצמו ולכבוד עצמו, דהא הוי מטרת בלק בהקרבת קרבנותיו, אלא שהא ששכר בלק על הקרבת קרבנותיו הוא המקור לכך שילעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוות שלא לשמה, צ"ע נמי מהא למהלך התוס' דלקנטר חבירו אין הוא הלשמה הראוי, והלא בלק הקריב קרבנותיו על מנת לקלל את ישראל, וכדיעוין במהרש"א שעמד בהכי.

יעוין שם במהרש"א ליישב שבלק חפץ לקלל את ישראל מיראה דיזיקוהו, ולכך אינו כלקנטר חבירו. מעשה יש לומר דכמו כן הא דחשש מישראל אם כן הקרבתו היא על מנת להימנע מפורענות ואין ראייה דכל שלהנאת עצמו שרי.

יש לומר עוד על פי המדרש רבה (במדבר, כ) שעניין הקרבת הקרבנות על ידי בלק, היה שחפץ שיקבל השי"ת עבודת אומות העולם במקום עבודת ישראל, ואם כן לא היה

מעשהו להנאה גרידא ולא לקנטר. המדרש רבה העלה בהכי לבאר עניין שעשה בלק ז' מזבחות, 'ולמה שבעה מזבחות, כנגד שבעה מזבחות שבנו שבעה צדיקים מאדם ועד משה, ונתקבלו: אדם והבל ונח, אברהם יצחק יעקב, ומשה. שהיה אומר: למה קיבלת את אלו? לא בשביל עבודה שעבדו לפניך קבלתם? לא נאה לך שתהא נעבד משבעים אמות ולא מאומה אחת?'

'לא לשמה' שאינו על מנת לבא לידי 'לשמה', אם הוא בכלל ה'לא לשמה' הראוי
על פי דברי המדרש רבה, יש ליישב מה שצ"ע מהא שבלק מהוה מקור לכך שלעולם יעסוק אדם בתורה ובמצוות שלא לשמה, למה שייסד המכתב מאליהו (ח"א עמ' 24) דלא לשמה מוביל ללשמה רק אי נעשה גם על מנת לבוא ממנו ללשמה, ברם כל שאין חפץ כלל בלשמה לא יהני הלא לשמה להביאו ללשמה, וכדאיתא נמי בחת"ס (ויקרא, עמ' קיח). דבמעשה דבלק מוכח לא כן, דבלק לא נתכוון לבא לידי לשמה, ומכל מקום זכה לבא לידי לשמה על ידי מעשהו שהיה שלא לשמה. ברם על פי המדרש רבה הנ"ל לא קשיא מידי, דבלק חפץ בלשמה, להיות עובד את השי"ת.

אי נקטינן שלא כהמדרש רבה הנ"ל, יוכח מכך שבלק מהוה מקור לקיום מצוות שלא לשמה, שלא כיסוד החת"ס והמכתב מאליהו הנ"ל. והנה יש להוכיח בדעת הגר"ז (יו"ד הלכות ת"ת ד, ג) שלא ככלל דהחת"ס והמכתב מאליהו, דיעוין שם שאף הלומד שלא על מנת לקיים הוא בכלל לעולם יעסוק אדם בלא לשמה, דעל ידי המאור שבה ישוב למוטב, ולהאי מהלך בהכרח השלא לשמה יכול להביא לידי לשמה אף באין מתכוון בעת הלא לשמה לבא לידי לשמה, שהרי לומד שלא על מנת לקיים.

החת"ס העלה שיטתו דלא לשמה עליו נאמר דלעולם יעסוק בו אדם ויבא לידי לשמה, היינו בעושה על מנת לבא לידי לשמה, כלפי תמיהת הראשונים הנ"ל בענין סתירת המקראות גבי תורה שלא לשמה היא ראויה היא אי לאו, אלא דהא בכיוון נמי לבא לידי לשמה דאז מעשהו ראוי, והא באינו מכוון להכי כלל.

לחדש בתורה מתוך מטרה שאינה לשמה

עד השתא נקטינן כמהלך דבי' מיני תורה שלא לשמה איכא, לא לשמה הראוי ושאינו ראוי. ברם יש מהלך נוסף בביאור סתירת דברי חז"ל בענין תורה שלא לשמה, והיינו

כדיעו' במרומי שדה מהלך מחודש, דכל תורה ראויה היא כמוכח מדאמרינן ד'לעולם יעסוק אדם בתורה שלא לשמה', ברם המחדש בתורה מכח לא לשמה כבוד וכד' חוטא לאמיתה של תורה והא הוי ליה כסם מוות. יעו"ש לדייק דבריו בלשון חז"ל 'כל העוסק בתורה לשמה תורתו נעשית לו סם חיים וכו'', 'תורתו' היינו חלקו בתורה שמחדש הוא.

להוציא ספרים מתוך מטרה שאינה לשמה

אף אי ללמוד תורה ולקיים מצוות לצורך כבוד הוא דבר ראוי, יש לידע דבחת"ס (או"ח סי' רח) איתא דלהדפיס ספרים לצורך כבוד הוא דבר אסור, דהדפסת דברי תורה אינה מותרת אלא משום 'עת לעשות לה' הפרו תורתך', ובהא בעינן 'לעשות לה'. ברם יעוין בהקדמת הבית מאיר לספרו, מיניה מוכח שלא כהחת"ס, דיעוין שן שכתב דמסתמך בהדפסת ספרו על הא דקיום שלא לשמה והיינו לכבוד מותר וראוי הוא.

'מתוך שלא לשמה בא לשמה'

בהאי ענינא דילפינן ממעשה בלק דלעולם יעסוק אדם בתורה שלא לשמה יש לתמוה, דרב לא רק ילף מהתם דראוי לעסוק בלא לשמה, אלא אמר 'שמתוך שלא לשמה בא לשמה', ולהא אין מקור במעשה דבלק, ואדרבה איכא ראייה להפך, דהנה בלק עסק בקרבנות שלא לשמה ולא בא מזה לידי לשמה. אלא יש לומר דזהו שבשכר מעשהו זכה לרות ולשלמה, ושלמה הקריב קרבנות דכתיב ביה 'אלף עולות יעלה שלמה', ובזה מתקיים סופו דבא לידי לשמה.

בהא יש לומר נמי הא דהגמרא נצרכה למימר ששכרו של בלק היה שרות באה מבלק וממנה יצא שלמה, ולא סגי למימר דזכה ברות, אלא דיסוד הענין למצוא שזכה בלק להקרבת קרבנות לשמה.

והנה אחר שהעלינו דמתוך שלא לשמה בא לשמה נלמד מבלק, ובבלק נתקיים האי כלל בכך שזכה שדוד ושלמה יהיו מזרעו, עולה דקיום הא ד'מתוך שלא לשמה בא לשמה' אינו בהכרח בעושה הלא לשמה אלא אף בזרעו, ואם כן בהכרח אין המכוון בדברי רב דשלא לשמה מביא ללשמה דעל ידי הרגל במצווה לא לשמה סוף יבא העושה לעשות לשמה, אלא שזהו שכר, דהעושה לא לשמה בסוף זוכה שתתקיים המצווה ע"י

או מכוחו לשמה. ומעתה ענין 'לעולם יעסוק אדם בתורה ומצוות אפילו לא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה' אינו סיבת העסק בלא לשמה אלא הוכחה דאיכא מעלה בעיסוק שלא לשמה, וכדיעוין באגלי טל (בהקדמה).

אלא שנפש החיים (פ"ג) העלה דמי שכל ימיו למד שלא לשמה, בהכרח נתקיים בו דבא לידי לשמה, דאחר דאמרו חז"ל דלא לשמה מביא ללשמה בוודאי היו זמנים בעת שלמד לא לשמה דהיתה כוונתו לשמה, דאין המכוון דעושה לא לשמה בא לבסוף לידי לשמה לעולם אלא דבתוך עשית הלא לשמה בוודאי היו רגעי לשמה והאי זמן מועט דלשמה מחשיב את כל זמן למודו. עולה דהנפש החיים סבר דהעוסק שלא לשמה בהכרח בו מתקיים הלשמה ולא בזרעו, וצ"ע מהילפותא מבלק.

ההבדל בין קיום מצוות שלא לשמה ללימוד תורה שלא לשמה

האגרות משה (או"ח א, כ) עמד בהא שהרמב"ם (ה' תשובה י, ה) כתב: ואמרו חכמים: לעולם יעסוק אדם בתורה אפילו שלא לשמה, שמתוך שלא לשמה בא לשמה.

וצריך ביאור, דהזכיר עניין הלא לשמה כלפי תלמוד תורה בלבד. ביותר תמה האגרות משה בהא דברמב"ם (ה' תלמוד תורה ג, ה), אחר שהעלה דתחילת דין האדם בת"ת, כתב: לפיכך אמרו חכמים לעולם יעסוק אדם בתורה בין לשמה בין שלא לשמה שמתוך שלא לשמה בא לשמה, ואי האי דינא דיעסוק שלא לשמה אמור נמי במצוות, מהו האי 'לפיכך'.

האגרות משה למד מהנ"ל דהרמב"ם סבר דעניין לא לשמה הראוי אינו אלא בתלמוד תורה. אלא שיעוין שם באגרות משה שתמה בדברי עצמו מהא דמקור ענין העסק בלא לשמה, דעל ידי כן בא לידי לשמה הוא מבלק כנ"ל, והתם עסק בלק בהקרבת קרבנות ולא בתלמוד תורה. יעוין שם נמי להעיר דהגרסא בגמרא היא דלעולם יעסוק אדם 'בתורה ובמצוות אע"פ שלא לשמה'.

באבי עזרי (ה' תלמוד תורה) איתא דקיום מצוות לא לשמה הוא דבר מחויב, דסוף סוף איכא חובת קיום, וכל המימרא דיעסוק בתורה לא לשמה קאי לעניין מעלת תורה, שהיא חשובה מכל המצוות, כדאיתא ברמב"ם שם לעיל מהאי הלכתא, ודתחילת דין האדם בתורה זהו אמור אף כלפי תורה לא לשמה.